

Πιάσαμε ΤΟ ΟΤΌΧΟ

Έχει το σωστό βάρος; Πότε σκοπεύει να περπατήσει; Γιατί δεν μιλάει ακόμη; Γιατί το συνομήλικό μωράκι της φίλης σας έχει στο... ενεργητικό του επιτεύγματα που το δικό σας δεν δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να κατακτήσει;

ΤΗΣ ΜΑΓΔΑΣ ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Με τη συνεργασία της δρ **Κωνσταντίνας Γκόλτσιου**, παιδίατρου-αναπτυξιολόγου, διδάκτορος Πανεπιστημίου Αθηνών (kgkoltsi@otenet.gr).

Η ΛΙΣΤΑ ΤΩΝ ΕΠΙΤΕΥΓΜΑΤΩΝ που θα «πρέπει» να πετύχει το παιδί σας είναι ατέλειωτη και εσείς περιμένετε με αγωνία να επιβεβαιώσετε ότι κάνει τα πάντα μέσα στις «προθεσμίες». Η αλήθεια είναι ότι συχνά οι ικανότητες των παιδιών δεν συμβαδίζουν με τις στατιστικές. Μάλιστα, το ένα στα τρία παιδιά αναπτύσσεται μέσα σε αυτά τα ακραία όρια που θέτουν οι παιδίατροι, χωρίς να παρουσιάζουν κάποιο πρόβλημα υγείας είτε σωματικής είτε πνευματικής. Μπορεί εσείς να νομίζετε ότι όλα είναι άσπρα ή μαύρα, αλλά η αλήθεια είναι ότι η ανάπτυξη ενός μωρού κινείται συνήθως κάπου στην... γκρίζα ζώνη!

ΤΟ ΑΓΧΟΣ ΤΗΣ ΖΥΓΑΡΙΑΣ

Το «μέσο μωρό» έχει Βάρος γέννησης 3.300gr, τον 3^ο μήνα θα ζυγίζει 5 kg, τον 6^ο 6.800gr, τον 9^ο 8.150 gr, τον 12^ο 9 kg.

Το βάρος ενός νεογέννητου μωρού παρουσιάζει μεγάλες αποκλίσεις οι οποίες μπορεί να κυμαίνονται από 2.500-4.500gr. Τις πρώτες πρώτες μέρες της ζωής του το μωρό θα χάσει 5-10% του βάρους του. Αυτό οφείλεται στην απώλεια υγρών όπως είναι τα ούρα και το μηκόνιο και στις καύσεις. Ωστόσο, σε ηλικία περίπου 10 ημερών θα επανα-

κτίσει το αρχικό του βάρος. Το βρέφος συνήθως διπλασιάζει το βάρος του κατά τον 4^ο-5^ο μήνα και το τριπλασιάζει στο τέλος του 1ου έτους. Σε γενικές γραμμές, κατά το Α' τρίμηνο το μωρό σας θα κερδίζει περίπου 750gr το μήνα, το Β' τρίμηνο 600gr το μήνα, το Γ' τρίμηνο 450gr το μήνα, το Δ' τρίμηνο 200gr το μήνα.

Πριν σπεύσετε να ενοικιάσετε μια ειδική ζυγαριά για να ελέγχετε τακτικά το βάρος του μωρού σας, να σας επισημάνουμε ότι ο παιδίατρος θα το βλέπει κάθε μήνα για να παρακολουθεί την ανάπτυξη του μέχρι να σβήσει το πρώτο του κεράκι.

ΜΕΤΡΑΜΕ ΠΟΝΤΟ-ΠΟΝΤΟ

Το «μέσο μωρό» όταν γεννηθεί έχει ύψος 50 cm, τον 3^ο μήνα 62cm, τον 6^ο 68 cm, τον 9^ο 72 cm, τον 12^ο 75 cm.

Τα τελειόμνη νεογέννητα μωρά έχουν ύψος 49-55cm, ενώ μέχρι να σβήσει το πρώτο του κεράκι θα πάρει ύψος περίπου 25-28cm. Αυτό σημαίνει ότι στα πρώτα του γενέθλια θα έχει ύψος 75-80cm.

Πρόβλεψη για την ανάπτυξη του παιδιού μπορούμε να κάνουμε βασισμένοι κυρίως στο ύψος των γονέων και όχι στο μήκος που γεννήθηκε. Υπάρχει ένας τύπος με τον οποίο

μπορούμε να υπολογίσουμε ποιο θα είναι το πιθανό ύψος στο οποίο θα φτάσει το παιδί όταν μεγαλώσει – αλλά ακόμη και αυτός έχει τις (πολλές) εξαιρέσεις του. Όπως τονίζει η δρ Γκόλτσιου, το τελικό ανάστημα καθορίζεται και από άλλους παράγοντες, περιβαλλοντικούς, ορμονικούς κ.τ.λ.

• **Αγόρια:** Προσθέτουμε το ύψος πατέρα, το ύψος μητέρας, σε αυτό προσθέτουμε 13 και το διαιρούμε διά δύο. Αυτό το ύψος συν πλην 5 πόντους θα έχει (θεωρητικά) ο γιος σας.

• **Κορίτσια:** Προσθέτουμε το ύψος πατέρα, το ύψος μητέρας, από αυτό αφαιρούμε 13 και το διαιρούμε διά δύο. Αυτό το ύψος συν πλην 5 πόντους θα έχει (θεωρητικά) η κόρη σας.

Γιατί δεν παίρνει το αναμενόμενο βάρος και ύψος;

Υπάρχουν διάφορα αίτια που περιστασιακά «μπλοκάρουν» την ανάπτυξη του μωρού:

- Δεν έχει εδραιωθεί ακόμη ο μητρικός θηλασμός.
- Ξεκίνησε στερεά τροφή και δεν έχει προσαρμοστεί ώστε να τρώει αρκετά γιατί ακόμη δεν ήταν ώριμο.
- Βγάξει δοντάκια και πονάει με αποτέλεσμα να τρώει λιγότερο.
- Πέρασε κάποια ίωση ή λοίμωξη που εξασθένησε παροδικά τον οργανισμό ή του περιόρισε την όρεξη για φαγητό.
- Έχει αλλεργία στο γάλα αγελάδας.
- Έχει γαστροοισοφαγική παλινδρόμηση, κοιλιακά προβλήματα ή άλλες παιδιατρικές παθήσεις.

Η περιφέρεια καρπύλη ανάπτυξης

Στο βιβλιάριο του παιδιού ο παιδίατρος σημειώνει το ρυθμό ανάπτυξης του παιδιού. Η καρπύλη ανάπτυξης του παιδιού χωρίζεται σε 100 θέσεις και διαμορφώνεται με βάση το βάρος και το ύψος του στα δεδομένα του ελληνικού πληθυσμού. Αν το παιδί βρίσκεται στην 50^{στη} θέση, σημαίνει ότι η ανάπτυξη του είναι στο μέσο όρο. Το παιδί θεωρείται ότι έχει φυσιολογική ανάπτυξη όταν βρίσκεται ανάμεσα στη 10^η και 90^{στη} εκατοστιαία θέ-

Ανάπτυξη

7/2010 ΠΑΙΔΙ & ΝΕΟΙ ΓΟΝΕΙΣ 57

ση. Για παράδειγμα, αν ένα παιδί βρίσκεται στη 10^η θέση στο ύψος, αυτό σημαίνει ότι σε ένα τυχαίο και αντιπροσωπευτικό δείγμα συνομηλικών του παιδιών, 9 παιδιά θα είναι ψηλότερα του και 10 πιο κοντά.

• **Συναγερμός ανάπτυξης:** Υποπτες και χρειάζονται διερεύνηση θεωρούνται οι τιμές κάτω από την 3^η θέση και πάνω από την 97^η θέση. Αυτό βέβαια θα το διαπιστώσει ο παιδίατρος που παρακολουθεί το παιδί και θα σας καθοδηγήσει αναλόγως.

ΠΕΡΙ ΟΡΕΞΕΩΣ...

Το «μέσο μωρό» (ηλικίας 1 μήνα) είναι ικανοποιημένο με 120 ml ξένου γάλακτος.

Η μέση ποσότητα γάλακτος που καταναλώνει το μωρό σε κάθε γεύμα εξαρτάται από την ηλικία του.

- **1-2 εβδομάδων: 60–90 ml**
- **3 εβδομάδων-2 μηνών: 120–150 ml**
- **2–3 μηνών: 150–180 ml**
- **3–4 μηνών: 180–210 ml**
- **5 μηνών–1 έτους: 210–240 ml**

Προσοχή! Όπως επισημαίνει η δρ Γκόλτσιου, για το μητρικό θηλασμό δεν ισχύουν μετρήσεις και ωράρια, το μωρό τρώει κατά βούληση και η φύση έχει μεριμνήσει έτσι ώστε να παίρνει όσο γάλα χρειάζεται για να μεγαλώσει σωστά.

Όμως, επειδή κάθε στομαχάκι έχει διαφορετικές ανάγκες, έχετε υπόψη σας ότι άλλα μωρά τρώνε λίγο και πολλές φορές την ημέρα, άλλα νιώθουν καλά με λιγότερα αλλά πιο μεγάλα γεύματα ανά τακτά χρονικά διαστήματα.

Σε γενικές γραμμές, θα καταλάβετε ότι το μωρό σας έχει φάει ικανοποιητικά, όταν ύστερα από κάθε γεύμα αφήνει λίγο γάλα

(περίπου 10–20 ml στο μπιμπερό). Αν όμως θηλάζει υπάρχει περίπτωση -τουλάχιστον κατά τη διάρκεια της ημέρας- να ζητάει να φάει πιο τακτικά. Πρόκειται για μια φυσιολογική διαδικασία, καθώς το μωρό προσπαθεί (ασυνείδητα φυσικά) να προκαλέσει μεγαλύτερη παραγωγή μητρικού γάλακτος. Μετά τον 6^ο μήνα που αρχίζει να τρώει και στερεά τροφή, τα γεύματα γάλακτος περιορίζονται σε πρωινό και βραδινό αφού θα τρώει τρία γεύματα (δεκατιανό, μεσημεριανό και απογευματινό) αρχικά σε μορφή πουρέ και στη συνέχεια λιωμένα με το πιρούνι. Και τότε, βέβαια, τόσο η ποσότητα όσο και οι γευστικές προτιμήσεις διαφέρουν από μωρό σε μωρό. Έτσι, μπορεί για παράδειγμα ένα μωράκι να τρώει ένα τεράστιο μπολ με φρουτόκρεμα ενώ ένα άλλο να αρνείται πεισματικά και να προτιμά να τρώει την μπανάνα του ολόκληρη, χωρίς να τη λιώσετε.

• **Συναγερμός ανάπτυξης:** Μιλήστε στον παιδίατρο αν το μωρό βρέχει λιγότερες από 6 πάνες την ημέρα και ζητάει να φάει πριν περάσουν δύο ώρες από το προηγούμενο γεύμα και φυσικά αν δεν παίρνει το απαιτούμενο βάρος (κάτι το οποίο έτσι κι αλλιώς θα ελέγξει και θα επισημάνει ο γιατρός που το παρακολουθεί).

ΧΑΡΩΠΑ ΤΑ ΔΥΟ ΜΟΥ ΧΕΡΙΑ ΤΑ ΧΤΥΠΩ!

Το «μέσο μωρό» σε ηλικία 4 μηνών απλώνει το χέρι του, γραπώνει με τα δαχτυλάκια του το παιχνίδι και το βάζει στο στόμα του, στους 6 μήνες τρώει μόνο του ένα μπισκότο, ενώ στους 11 φτιάχνει μια κατασκευή με τουβλάκια.

Τα χέρια είναι τα πιο πολύτιμα εργαλεία του

μωρού αφού με αυτά εξερευνά τον κόσμο. Υπάρχουν ορόσημα ανάπτυξης στην κινητικότητα των χεριών, αλλά τα χρονικά όρια μέσα στα οποία θα δείτε το παιδί σας να τα κατακτά δεν είναι απολύτως αυστηρά. Σε γενικές γραμμές ισχύουν τα εξής:

- **Νεογέννητο-1 μήνας:** Οι περισσότερες κινήσεις των χεριών του είναι αντανακλαστικές, ενώ συνήθως τα κρατάει κλειστά.
- **2-3 μηνών:** Κρατάει τα χέρια συχνά πιο ανοικτά και αρχίζει να τα παρατηρεί.
- **4-5 μηνών:** Συλλαμβάνει αντικείμενα που του βάζετε στο χέρι και τα φέρνει στο στόμα.
- **6-7 μηνών:** Κρατάει το μπιμπερό, απλώνει τα χέρια του για να το πάρτε αγκαλιά, καταφέρνει με σιγουριά να μεταφέρει αντικείμενα από το ένα χέρι στο άλλο.
- **8-9 μηνών:** Χρησιμοποιεί τον αντίχειρα σε συγχρονισμό με τον δείκτη και συλλαμβάνει μικρά αντικείμενα. Με τα υπόλοιπα δάκτυλα, η σύλληψη με τον αντίχειρα είναι πιο καλά εδραιωμένη αργότερα γύρω στους 11 μήνες.
- **10-11 μηνών:** Χαιρετάει και χτυπάει παλαμάκια, πλησιάζει αντικείμενα με το δείκτη.
- **12 μηνών:** Υποδεικνύει με το δάχτυλό του το αντικείμενο που θέλει και χρησιμοποιεί νεύματα για να σας δείξει ότι θέλει να το σηκώσετε, δίνει το χέρι του για να περάσει το μανίκι, προσπαθεί να σηκώσει βαριά αντικείμενα, βάζει και βγάζει πράγματα από ένα κουτί.
- **Συναγερμός ανάπτυξης:** Μιλήστε στον παιδίατρο αν το μωρό δεν φέρνει αντικείμενα στο στόμα του μέχρι την ηλικία των 6 μηνών, δεν μπορεί να βάλει και να βγάλει πράγματα από ένα κουτί μέχρι την ηλικία των 13 μηνών και μετά την ηλικία των 15 μηνών δεν χρησιμοποιεί απλά νεύματα, για παράδειγμα δεν σας μιμείται όταν το χαιρετάτε κουνώντας το χέρι σας.

Υπάρχει κάποιο πρόβλημα;

Όταν το παιδί αργεί να πετύχει κάποιο στόχο, αλλά η υπόλοιπη ανάπτυξη του συνεχίζεται φυσιολογικά, αυτό αποτελεί καθυστερημένο, για παράδειγμα, να μιλήσει, παρατηρήστε το μικρό σας: Σας χαμογελά; Παίζει με παιχνίδια; Αντιδρά σε αυτά που του κάνετε; Καταλαβαίνει τι του λέτε; Χρησιμοποιεί συχνά χειρονομίες ή κραυγούλες στην προσπάθειά του να σας δώσει να καταλάβετε τι θέλει και πώς νιώθει;

Ορισμένες φορές η ανησυχία των γονέων είναι δικαιολογημένη αφού η καθυστερημένη ανάπτυξη ενδεχομένως να αποτελεί ένδειξη εγκεφαλικής βλάβης, ορθοπεδικών προβλημάτων, νευρολογικών προβλημάτων ή αυτισμού. Στις περισσότερες περιπτώσεις ωστόσο δεν υπάρχει κάποιο πρόβλημα ή –αν υπάρχει– αντιμετωπίζεται με κατάλληλη παρέμβαση, αρκεί να διαπιστωθεί νωρίς. Οι ειδικοί επισημαίνουν ότι αν ένα παιδί καθυστερεί στην ανάπτυξη του, καλό θα είναι να μην το αμελήσετε, αλλά να συζητήσετε το θέμα με τον παιδίατρό σας, ο οποίος θα σας καθοδηγήσει και θα σας συστήσει κάποιες εξετάσεις και πιθανώς παραπομπή σε ειδικό αναπτυξιολόγο, ορθοπεδικό, νευρολόγο ή ενδοκρινολόγο για να εντοπίσετε ή να αποκλείσετε κάποια προβλήματα.

μήνα, άλλα κάνουν τα πειράματά τους και μόλις αισθανθούν έτοιμα τα καταφέρνουν αρκετά αργότερα. Πάντως, τα περισσότερα μωρά περπατούν στους 12-14 μήνες της ζωής τους.

• **Συναγερμός ανάπτυξης:** Μιλήστε στον παιδίατρο αν το μωρό δεν στηρίζει το κεφαλάκι του μέχρι την ηλικία των 4 μηνών, δεν γυρίζει προς καμία κατεύθυνση το σώμα του είτε είναι ξαπλωμένο μπρούμυτα είτε ανάσκελα μέχρι την ηλικία των 7 μηνών, δεν μπορεί να καθίσει μέχρι την ηλικία των 7-8 μηνών, δεν μπουσουλάει ή δεν στέκεται όρθιο έστω με βοήθεια μέχρι την ηλικία των 11 μηνών, δεν περπατά στην ηλικία των 18 μηνών.

ΛΟΓΑΚΙΑ ΜΕ ΤΟ... ΖΟΡΙ

Το «μέσο μωρό» πριν σβήσει το πρώτο του κεράκι λέει «μαμά» και «μπαμπά», ενώ μέσα στους επόμενους μήνες χρησιμοποιεί και ρήματα.

Τους πρώτους μήνες της ζωής του, το μωρό σας βγάζει από χαριτωμένες κραυγούλες μέχρι πιο μακρόσυρτους και εκφραστικούς ήχους που απαρτίζονται από φωνήεντα όπως «α», «ο» και «ι». Μετά τον 6ο μήνα, χρησιμοποιεί περισσότερους ήχους και αρχίζει να σας μιμείται. Οι μύς του στόματός του συγχρονίζονται καλύτερα και προφέρει πιο συγκεκριμένους και πολύπλοκους ήχους όπως «μπα-μπα-μπα». Μπορεί να νομίζετε ότι η πρώτη λέξη που προφέρει είναι «μπαμπάς», αλλά ακόμη οι λέξεις του δεν έχουν συγκεκριμένο νόημα, απλώς βάζει μαζί φωνήεντα και σύμφωνα. Επίσης, μπορεί να το ακούσετε να προσπαθεί να μιμηθεί ήχους ζώων. Πιθανότατα να ακούσετε τις πρώτες κανονικές λεξούλες κάποια στιγμή μετά τους 10 μήνες όταν θα προσπαθήσει να προφέρει ονόματα ανθρώπων που είναι κοντά του και το φροντίζουν, αγαπημένα φαγητά ή παιχνίδια και αντικείμενα που χρησιμοποιείτε καθημερινά. Στην αρχή οι λέξεις αυτές ίσως να είναι κατανοητές μόνο σε εσάς αφού ίσως να προφέρει μόνο το πρώτο μισό της λέξης. Τα περισσότερα μωρά λένε την πρώτη τους κανονική λεξούλα κάποια στιγμή μετά τους 12 μήνες.

• **Συναγερμός ανάπτυξης:** Μιλήστε με τον παιδίατρο αν μέχρι την ηλικία των 12 μηνών δεν αναγνωρίζει λέξεις και ονόματα αντικειμένων καθημερινής χρήσης (όπως «μπιμπερό» ή «νερό») και δεν γυρίζει να κοιτάξει όταν φωνάζουν το όνομά του, ενώ δεν λέει 15 λέξεις (έστω και μισές ή με τρόπο που να τις καταλαβαίνετε μόνο εσείς) στην ηλικία των 18 μηνών.

ΑΚΟΜΗ ΝΑ ΤΑ ΚΑΤΑΦΕΡΕΙ;

Τι γίνεται όταν η κινητική ή η νοητική ανάπτυξη του μωρού δεν δείχνουν να συμβαδίζουν με όλα αυτά που κατά καιρούς διαβάζετε σε βιβλία και περιοδικά;

• *Μπορεί να... φτάτε εθείς!*

Μήπως είστε υπερπροστατευτικοί; Ένα μωρό που όποτε είναι ξύπνιο βρίσκεται διαρκώς στην προστατευτική σας αγκαλιά ή που μεταφέρεται από τον ένα χώρο του σπιτιού στον άλλο χωρίς να έρχεται σε επαφή με το πάτωμα και αποκτά ό,τι θέλει χωρίς καν να προσπαθήσει να το πιάσει με τα χεράκια του, πιθανότατα δεν θα έχει τα ερεθίσματα και τα κίνητρα που απαιτούνται για τη φυσιολογική εξέλιξη του.

Μήπως είστε πιεστικοί; Αν διακατέχετε από υπερβολικό άγχος να εξυπηρετήσετε κάθε του ανάγκη, για παράδειγμα, το ρωτάτε συνέχεια «Τι είναι; Θέλεις να φας; Θέλεις το μπιμπερό σου;», δεν του αφήνετε περιθώρια να σας ζητήσει εκείνο αυτό που θέλει. Χωρίς λοιπόν να το καταλάβετε, του δίνετε μια πολύ ωραία ευκαιρία να παίξει με το άγχος σας, όχι συνειδητά φυσικά, να τραβήξει την προσοχή σας και να κερδίσει ακόμα περισσότερες υποχωρήσεις στα όρια που του βάζετε.

• *Το «πάρε» από τον μπαμπά...*

Γυρίστε πίσω στα παιδικά σας χρόνια ρωτώντας τους δικούς σας γονείς κι ίσως διαπιστώσετε ότι κι εσείς αργήσατε να μιλήσετε ή να περπατήσετε.

• *Δεν είναι ακόμη έτοιμο*

Υπάρχουν μωρά που έχουν καταπληκτικό μυϊκό ιστό και άλλα που είναι πιο αδύναμα, με αποτέλεσμα να αργήσουν να τα καταφέρουν. Επίσης, ο όγκος μπορεί να παίξει το ρόλο του, αφού έχει παρατηρηθεί ότι τα βαριά παιδιά έχουν την τάση να αργούν λίγο να περπατήσουν σε σχέση με τα πιο αδύνατα συνομήλικά τους.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΒΙΟΛΟΓΙΚΟ ΡΟΛΟΪ

Κάθε παιδί είναι μοναδικό και διαγράφει τη δική του πορεία, με αποτέλεσμα συχνά οι ικανότητες των παιδιών να μην συμβαδίζουν με όσα γράφουν τα ιατρικά συγγράμματα. Όπως μας εξηγεί η δρ Γκόλτσου, άλλα παιδιά κάνουν μικρά βηματάκια καθημερινά, άλλα αργούν αρκετά και είναι διστακτικά, μόλις όμως νιώσουν σίγουρα κάνουν ένα μεγάλο άλμα και άλλα είναι πολύ ριψοκίνδυνα και παρορμητικά και πολλές φορές τολμούν και πράγματα πιο πέρα από την ηλικία τους αλλά αργούν να αποκτήσουν ωριμότητα και αυτοπεποίθηση στις νέες δεξιότητες. Επίσης, σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του

παιδιού παίζει και η σειρά γέννησης: οι περισσότεροι γονείς θα συμφωνήσουν ότι διαφορετικό ρυθμό έχει το πρωτότοκο από το δευτερότοκο παιδί, ενώ τα δίδυμα ακολουθούν πολλές φορές ένα δικό τους κώδικα εξέλιξης. Διαφορετικά αναπτύσσονται τα αγόρια από τα κορίτσια, κάτι που δεν είναι μόνο θέμα χρωμοσωμάτων, αλλά και κοινωνικών στερεοτύπων. •

Οι «οδηγοί» της ανάπτυξης

- ✓ **Γονίδια:** Η κληρονομικότητα παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη ενός παιδιού. Ο συνδυασμός των γενετικών χαρακτηριστικών που κληρονομεί ο καθένας από τους γονείς (αλλά και τους λοιπούς συγγενείς) είναι μοναδικός. Έτσι εξηγείται, για παράδειγμα, πώς μπορεί μέσα στην ίδια οικογένεια να υπάρχουν αδέρφια με διαφορετικό ύψος και με διαφορετικά χαρακτηριστικά.
- ✓ **Διατροφή:** Αν το παιδί δεν τρέφεται σωστά και δεν λαμβάνει τα απαραίτητα θρεπτικά συστατικά που χρειάζεται ο οργανισμός του έχει αυξημένες πιθανότητες να γίνει πιο κοντό ή πιο αδύνατο από το φυσιολογικό.
- ✓ **Ορμόνες:** Η αυξητική ορμόνη, η κορτιζόλη, οι θυρεοειδικές ορμόνες, τα οιστρογόνα και η τεστοστερόνη είναι ορμόνες που επηρεάζουν την ανάπτυξη του παιδιού.
- ✓ **Οικολογικό περιβάλλον:** Μένει ακόμα να μάθουμε τα επόμενα χρόνια πόσο πολύ επηρεάζει η καταστροφή του περιβάλλοντος τη σωματική και ψυχοκινητική ανάπτυξη του παιδιού μας.
- ✓ **Κοινωνικό περιβάλλον:** Τα σημερινά παιδιά εκτίθενται πλέον από πολύ νωρίς σε πολλά και πλούσια ερεθίσματα (παιχνίδια, παιδικοί σταθμοί, τραγούδια, βιβλία). Δεν είναι εξάλλου τυχαίο πως κάθε γενιά είναι «εξυπνότερη» από την προηγούμενη.